

Ігор Кривошея

Людмила Якименко

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ЗБЕРЕЖЕННЯ СВІТОВОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЮНЕСКО В УМОВАХ РЕГІОНАЛЬНИХ ВІЙСЬКОВО- ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ (НА ПРИКЛАДІ СИРІЙСЬКОЇ ПАЛЬМІРИ Й КРИМСЬКОГО ХЕРСОНЕСУ)

Війна в Сирії, крім низки військово-політичних, економічних, геостратегічних, гуманітарних проблем, із якими зіштовхнулася міжнародна спільнота й на вирішення котрих вона спрямовує зусилля, актуалізувала потребу виробити більш ефективні механізми захисту культурної спадщини, котра зазнає руйнувань, пошкоджень, розкрадань на тій території, де розгортаються воєнні дії. Регіон Близького Сходу (Сирія, Ємен, Лівія, Ліван, Єгипет, Ірак та ін.) у цьому відношенні найбільш вразливий. Тим більше, що десятки тамтешніх архітектурних, скульптурних, природних об'єктів внесено до списку ЮНЕСКО.

Українські реалії щодо анексованого Росією Криму, на щастя, не такі криваві, однак масштаб втрат нашої держави теж значний: за даними Міністерства культури України, на тимчасово окупованих Росією українських територіях розміщено 99 музеїв, у яких зберігається близько двох мільйонів експонатів, у тому числі й об'єкти культурної спадщини ЮНЕСКО: мова насамперед йде про Херсонес Таврійський.

Справжнім випробуванням на міцність й ефективність для ЮНЕСКО стали трагічні події в Сирії й захоплення бойовиками так званої Ісламської держави (ІД) Пальміри, що належить до шести об'єктів світової культурної спадщини. Україна також виступає суб'єктом агресії сусідньої держави, результатом котрої стала втрата значної території. Верховна Рада України офіційно оголосила 20 лютого 2014 р. початком тимчасової окупації Криму й Севастополя Російською Федерацією, а 7 жовтня 2015 р. президент України Петро Порошенко підписав відповідний закон. Міжнародні організації визнали окупацію й анексію Криму незаконною та засудили дії Москви. Більше того: країни Заходу ввели низку економічних, політичних і персональних санкцій проти Росії, яка у свою чергу заперечила й заперечує факт окупації півострова й називає події весни 2014 р. «відновленням

історичної справедливості»¹, поверненням Криму в «рідну гавань».

Так як усі ці проблеми постали на тлі цілої низки військово-політичних подій, геополітичного протистояння на Близькому Сході й на території українського Криму й Донбасу між США й РФ, то актуальність теми не викликає сумніву й вимагає усестороннього аналізу й дослідження. Тим більше, що ЮНЕСКО засудила як дії терористів ІД у Сирії, так і політику Москви щодо українського півострова.

Про захоплення сирійської Пальміри, «перлини пустелі», про реакцію ЮНЕСКО у зв'язку зі знищенням терористами античного мистецтва й про звільнення міста міжнародну громадськість насамперед інформують нові медіа, у тому числі – інтернет-ЗМІ. Крім того, до повідомлень у мас-медіа про САР прикуто увагу мільярдів ще й тому, що там триває боротьба з оплотом світового тероризму – Ісламською державою, тому основним емпіричним джерелом дослідження слугують електронні й онлайн-видання. Вони ж найбільш оперативно повідомляли й про події весни 2014 р., коли відбулася анексія Кримського півострова, і про реакцію світової спільноти й міжнародних організацій. У тому числі і ЮНЕСКО.

ЮНЕСКО (Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури) (англ. UNESCO, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) – міжнародна організація, спеціалізована установа ООН, яка при співпраці своїх держав-членів у галузі освіти, науки й культури сприяє ліквідації неписьменності, підготовці національних кадрів, розвитку національної культури, охороні пам'яток культури тощо. Саме на ЮНЕСКО на сьогоднішній момент покладається відповідальність за збереження, реконструкцію, реставрацію історичних пам'яток, фінансування відновлювальних робіт по всьому світі, залучення до цього найкращих фахівців, а також сприяння поверненню незаконно присвоєних цінностей.

Світова спадщина ЮНЕСКО – видатні культурні та природні багатства, що становлять надбання всього людства й внесені до Списку ЮНЕСКО. У 1972 р. у Парижі на XVII сесії ЮНЕСКО прийняла Конвенцію про охорону світової культурної й природної спадщини (набрала чинності в 1975 р.). Перелічені в ній об'єкти мають винятковий інтерес, історичну, естетичну й наукову вартість. Повністю поважаючи суверенітет держав, на території яких знаходяться ці об'єкти, і не порушуючи прав власності, передбачених національним законодавством, держави-учасниці Конвенції визнають, що охорона всесвітньої спадщини є обов'язком усього міжнародного співтовариства. Головна мета укладання списку Світової спадщини – зробити відомими й захистити об'єкти, які є унікальними у своєму роді².

До цього списку увійшли й стародавні руїни сирійського міста Пальміри, одного з шести об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО в Сирії. Вигідне географічне розташування в оазисі Сирійської пустелі між Дамаском і Євфратом, у 240 км. на північний схід від першого й до 140 км. – від другого, дозволило Пальмірі стати одним із найбагатших міст пізньої античності,

¹ *Місія ЮНЕСКО не поїде в Крим без запрошення України – заступник міністра культури Мазур*, <http://www.radiosvoboda.org/a/news/27867145.html>, [дата звернення 11.11.2017].

² *Світова спадщина ЮНЕСКО в Україні*, <http://msmb.org.ua/biblioresursi/bibliografiya/istorichni-podii/svitova-spadshchina-yunesko-v-ukraini/>, [дата звернення 11.11.2017].

найважливішим культурним центром Стародавнього Світу. У I–II ст. мистецтво та архітектура Пальміри, де перепліталися кілька цивілізацій, поєднували в собі греко-римські архітектурні й скульптурні канони, місцеві традиції та перські впливи.

Так, при в'їзді в місто стояв пам'ятник архітектури I століття нашої ери розкішний храм Бела, верховного бога Сонця фінікійців. Згодом римляни замінили його на свого Юпітера. Поруч із храмом розташовувалася Триумфальна арка – візитівка Пальміри (її зображення було розміщене на радянських підручниках історії за 5 клас і на купюрі в 100 сирійських лір). За переказами, через цю арку в Пальміру з перемогою в'їжджала легендарна цариця Зенобій, яка повстала проти влади Риму й захопила Сирію і Єгипет. На самій арці було викарбовано ім'я римського імператора Септимія Севера. Праворуч від головної дороги стояв ще один об'єкт ЮНЕСКО: побудований у другому столітті храм Баалшаміна, бога Неба. У нього жителі аравійської пустелі просили дощу. У п'ятому столітті він був перетворений у християнську церкву³. У місті розташовані й інші пам'ятники архітектури першого й другого століття нашої ери: більше тисячі колон, римський акведук, понад півтисячі гробниць. До початку конфлікту в Сирії Пальміру щорічно відвідували близько 150 тисяч туристів.

Херсонес Таврійський, розташований на південному березі Криму й унесений до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО в 2013 р., також зберіг сліди епохи грецької колонізації, Римської та Візантійської імперій. Херсонес став одним із 1000 об'єктів, відібраних організацією завдяки їхній надзвичайній цінності, та сьомим об'єктом від України. Херсонес Таврійський був заснований 422–421 рр. до н. е. грецькими вихідцями з Гераклеї Понтійської як грецька колонія на північному узбережжі Чорного моря. За античної доби місто стало важливим торговельним, ремісничим і політичним центром південно-західного узбережжя Криму, біля Карантинної бухти в межах сучасного міста Севастополя. Найдавніші археологічні знахідки в Херсонесі – уламки чорнофігурної кераміки – датуються VI століттям до н. е. За свідченням Страбона, поряд із Херсонесом Таврійським знаходилося інше місто, яке історик називає Давній Херсонес, що, можливо, і дало назву для Херсонеса Таврійського.

Околиці міста були заселені різноманітними племенами, мирними та ворожими, а в середні віки, коли Херсонес набув статусу християнської столиці півострова (за часів Київської Русі місто називали Корсунем, і в ньому хрестився руський князь Володимир Великий у 988 р.), навколо нього з'являється безліч монастирів та скитів, а також знамениті печерні міста. У кінці XIV ст. навала кочівників поклала кінець існуванню поселення, а його руїни поховала земля. Лише в 1827 р. на цьому місці розпочалися розкопки, які майже відразу принесли Херсонесу ще одну назву – «Руська Троя».

Масштаб досліджень та велика кількість археологічних пам'яток, що потребують збереження, зумовили створення Національного заповідника

³ На восстановление каких объектов в Пальмире ЮНЕСКО потратит сотни млн. евро, http://tvzvezda.ru/news/vstrane_i_mire/content/20160403_1853-u2ir.htm, [дата звернення 11.11.2017].

«Херсонес Таврійський». Територія заповідника охоплює територію стародавнього грецького міста – Херсонеса Таврійського, що було огорожене могутніми оборонними стінами й розплановане за схемою, поширеною тоді в грецькому та римському світі. До наших днів збереглося багато давніх споруд. Серед них елліністичний театр, римська цитадель, середньовічні християнські храми, житлові квартали, вулиці, гончарні майстерні та ін. Херсонес та його сільськогосподарська округа (хора) наповнені пам'ятками, які в унікальному автентичному стані збереглися до сьогодення тільки на цій території та є надбанням світової цивілізації. Комплекс пам'яток, що входить до складу заповідника «Херсонес Таврійський», має не тільки національне значення, але й міжнародне: це 5 археологічних комплексів: городище Херсонеса Таврійського, некрополь Херсонеса в Карантинній бухті, фортеця Чембало, фортеця Каламіта, античні земельні наділи та садиби, 11 пам'яток архітектури на території городища та фортеці Каламіта⁴.

За рік до кривавих подій весни 2014 р., у 2013 році об'єкт «Стародавнє місто Херсонес Таврійський та його хор» з ініціативи України було внесено до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Цьому передувала довготривала, цілеспрямована й наполеглива робота. Заповідник «Херсонес Таврійський» було внесено до попереднього списку об'єктів Світової спадщини ще в 1989 р. Понад два десятиліття знадобилося для повноцінного його включення до списку ЮНЕСКО. Зміна статусу стала можливою завдяки участі місцевої команди археологів-реставраторів та фахівців із ЄС. Зокрема в рамках проектів «Дослідження для популяризації культурної спадщини в Криму» та «Підтримка й диверсифікація кримського туризму» було надано консультації з підготовки досьє для номінації та плану управління, потрібних для успішної подачі заявки в ЮНЕСКО.

15 жовтня 2011 р. в Міністерстві культури Автономної Республіки Крим відбулася підсумкова нарада другої місії міжнародної експертної комісії щодо включення пам'яток історії та культури Криму до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, очолюваної професором Берндом фон Дросте, провідним консультантом ЮНЕСКО, у минулому – директором Центру Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. У ході першого робочого візиту пана Бернда фон Дросте на півострів відбулося детальне вивчення пам'яток культурної й природної спадщини в Криму, висунутих для номінації до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО – Ханського палацу (Бахчисарай) і Херсонеса. Тоді ж експерти ЮНЕСКО відвідали різні регіони Криму, зокрема Старий Крим і Євпаторію, де оглянули пам'ятки історії та культури півострова, що збереглися до наших днів. Метою другої місії експертів ЮНЕСКО стала презентація попередніх підсумків проведеної роботи та узгодження з кримськими партнерами подальших дій, пов'язаних із включенням Ханського палацу й Чуфут-кале в список ЮНЕСКО. Слід зауважити, що організація роботи місії експертів ЮНЕСКО в Криму в 2011 році стала можливою завдяки сприянню Представництва ЄС в Україні.

⁴ *Стародавнє місто Херсонес Таврійський*, <http://tsdea.archives.gov.ua/ua/sections/unesco/?page=xersonhistory>, [дата звернення 11.11.2017].

Учасники наради висловили низку конкретних пропозицій та уточнень щодо представлених доповідей, а також розглянули презентації Таврійського національного університету й Кримської астрофізичної обсерваторії, що мали стати тими об'єктами, які в майбутньому номінуватимуться для включення до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО⁵.

20 вересня 2013 р. «Херсонес Таврійський» офіційно отримав сертифікат Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Такий статус стародавньому місту було присвоєно 23 червня 2013 р. під час 37-ї сесії Комітету ЮНЕСКО в Камбоджі. Очікувалося, що внесення міста до переліку світової спадщини мало активізувати культурний туризм та збільшити зобов'язання української влади щодо охорони пам'ятки.

Грецькі воїни та середньовічні лицарі театралізованим дійством завершили церемонію вручення сертифікату ЮНЕСКО. Спеціально до події «Укрпошта» випустила тематичну поштову марку «Херсонес Таврійський». Урочистості відвідали Хосе Роман Леон Лора, керівник відділу економічного співробітництва, соціального та регіонального розвитку Представництва ЄС в Україні, та Енцо Даміані, координатор об'єднаної ініціативи ЄС по АРК та Севастополя. «Факт того, що Херсонес віднині значитиметься в списку Світової спадщини, означає не лише те, що він опиниться на світовій карті культурної спадщини та туризму, – коментує подію Хосе Роман Леон Лора, – це також є ключовим фактором покращення загального підходу до управління культурною спадщиною в Україні в цілому й у Криму зокрема». За його словами, внесення до престижного реєстру передбачає чіткі зобов'язання для центральної та регіональної влади в Україні. «Ця номінація – це й честь, і виклик для української влади»,⁶ – підсумовує пан Лора.

Європейський Союз, що активно підтримував охорону культурної спадщини АР Крим із 2011 р., мав і надалі опікуватися «Херсонесом Таврійським». Відповідно до рекомендацій Міжнародної Ради з питань пам'ятників та видатних місць, ініціювалися підготовчі роботи з майбутнього розширення території пам'ятки – через приєднання до неї значної частини Хори Таврійського Херсонесу на Тарханкутському півострові.

ЄС також мав намір сприяти тому, аби ще одна кримська пам'ятка «Історичне середовище Бахчисараю – столиці Кримського Ханату» теж увійшла до скарбниці ЮНЕСКО. Згідно з дорожньою картою, розробленою експертами ЄС, задля цього необхідно було провести значний обсяг робіт. Очікувалося, що презентація результату робіт буде оцінена під час 39-ї сесії Комітету Всесвітньої спадщини в середині 2015 р.,⁷ однак події весни 2014 р. й анексія Криму внесли свої корективи в ці плани.

Якщо Кримський півострів перейшов під юрисдикцію Росії навесні 2014 р., унеможливаючи доступ до культурних об'єктів українських фахівців, то Пальміра була захоплена бойовиками угруповання «Ісламська держава» навесні наступного 2015 р. Незабаром стало відомо про те,

⁵ Підсумки другої місії міжнародної експертної комісії щодо включення пам'яток Криму до списку ЮНЕСКО, <http://qtmm.org/ua/>, [дата звернення 11.11.2017].

⁶ Ibid.

⁷ Херсонес збагатив карту культурної спадщини ЮНЕСКО, <https://euukrainescooper.net/2013/10/03/khersonese/>, [дата звернення 11.11.2017].

що «ідилівці» почали знищувати зразки античного мистецтва. 27 червня терористи знесли статую «Лев Аллат». У серпні були підірвані два храми: 23 серпня – храм Баалшаміна, 30 серпня – храм Бела. 4 вересня було знищено три найкраще збережені похоронні вежі в Долині гробниць. Згодом Сирійське Державне агентство з охорони древніх пам'яток повідомило, що бойовиками була підірвана й знаменита Тріумфальна арка⁸.

За однією з версій, причиною такого варварства терористів стали пошуки золота й дорогоцінних речей. Де вони заховані, бойовики допитувалися в зберігача музею Халіда Асаада і його сина. «Вони хотіли знати, де золото, скарби, заховані в Пальмірі. Ми сказали їм, що головні цінності Пальміри – це колони, будівлі й статуї. Золота немає»,⁹ – розповів Валід аль-Асаад, керівник музею Пальміри.

Натомість ситуація в Криму кардинально інша: у серпні 2015 р. президент Росії Володимир Путін доручив внести пам'ятники й території національного заповідника «Херсонес Таврійський» до «Єдиного державного реєстру об'єктів культурної спадщини народів Росії». Указом президента РФ від 7 грудня 2015 р. «Херсонес Таврійський» також прийнятий у федеральне володіння. Прес-служба Кремля повідомила, що «відповідні документи будуть передані губернатором міста федерального значення Севастополя уряду Російської Федерації до 1 вересня 2015 р.»¹⁰. На даний момент у фондах заповідника налічується більше 200 тисяч предметів побуту, культурного й релігійного призначення, знайдених під час розкопок в околицях Севастополя. Це одна з найбагатших археологічних колекцій Європи. Після націоналізації «уряд» Криму вирішив об'єднати всі музеї Севастополя в одну установу, що позбавило заповідник права вести будь-яку діяльність і поставило під загрозу збереження колекцій¹¹. Паралельно з цим у «Херсонесі Таврійському» вибухнув скандал навколо призначення директором заповідника російськими окупаційними властями священика Російської православної церкви протоієрея Сергія Халюта¹².

Однак факт територіальної і, як наслідок, культурно-архітектурної анексії не був проігнорований ЮНЕСКО. Виконавча Рада організації в ході 195-го засідання в жовтні 2014 р. підтвердила, що вважає Кримський півострів частиною України. Цю інформацію прокоментував заступник глави українського зовнішньополітичного відомства Сергій Кислиця у своєму мікроблозі: «ЮНЕСКО підтверджує той факт, що Автономна Республіка Крим є частиною України. Це я кажу для того, щоб Росія нічого не говорила й не викручувалася». Під час голосування 22 країни висловилися за

⁸ Пальміра – світова спадщина ЮНЕСКО, яку знищує ІГЛЛ (ФОТО), <http://www.ukrop-ua.net/publications/politics/13017-palmra-svtova-spadschina-yunesko-yaku-znischuye-gl-foto.html>, [дата звернення 11.11.2017].

⁹ На восстановление каких объектов в Пальмире ...

¹⁰ ЮНЕСКО отказал Путину по поводу Херсонеса, <http://apostrophe.ua/news/world/2016-02-25/yunesko-otkazal-putinu-po-povodu-hersonesa/50792>, [дата звернення 11.11.2017].

¹¹ Путин сделал Херсонес объектом культурного наследия России, <http://news.bigmir.net/ukraine/922121-Putin-sdelal-Hersones-ob-ektom-kul-turnogo-nasledija-Rossii>, [дата звернення 11.11.2017].

¹² Ibid.

постанову, згідно з якою Кримський півострів є українським. Проти такого рішення виступили представники Російської Федерації, Куби та Китаю¹³.

На засіданні Комісії з питань програми й зовнішніх зносин було прийнято рішення щодо «Моніторингу ситуації в Автономній Республіці Крим (Україна)». Із такою пропозицією виступила українська сторона, яку підтримали 12 країн-членів цього керівного органу Організації. Проект рішення письмово завізували 26 із 28 членів ЄС (крім Мальти та Хорватії), а також Канада, Норвегія, США, Туреччина, Швейцарія та Японія. «Проти» проголосували 4 країни: РФ, Індія, КНР, Куба.

Варто уточнити, що документ був представлений на розгляд виконавчої ради головою Меджлісу кримськотатарського народу, народним депутатом України Рефатом Чубаровим.¹⁴ І не випадково: згідно з турецьким звітом про становище кримських татар після анексії півострова, Росія перетворила окупований Крим у територію сваволі, уседозволеності й нетерпимості¹⁵.

Прес-служба українського МЗС повідомила, що «в ході дискусії на підтримку України виступили США й Швеція, які оцінили документ як конструктивний і спрямований на конкретну діяльність по забезпеченню на півострові прав людини у сферах компетенції ЮНЕСКО». Крім того, висловлено беззастережне схвалення положень, на яких базується позиція ООН із питання АРК, викладена в резолюції Генеральної Асамблеї ООН 68/262 від 27 березня 2014 року. Також була оприлюднена спільна позиція Євросоюзу з цього питання з високою оцінкою практичного характеру ініційованого Україною рішення¹⁶.

Уже традиційно опонентом у цьому питанні виступила Росія, заявляючи про неприпустимість політизації діяльності ЮНЕСКО та втручання в справи суверенних держав. На що в зовнішньополітичному відомстві України відповіли: «Це рішення містить низку нових положень, покликаних забезпечити безпосереднє залучення ЮНЕСКО, включаючи конвенційні органи Організації, до моніторингу ситуації в АРК і Севастополі в рамках мандата ЮНЕСКО. Документ передбачає продовження збору й аналіз відповідних даних з усіх наявних джерел, а також розробку, за сприяння генерального директора ЮНЕСКО у виробленні ефективних механізмів спостереження за станом справ на півострові. Прийняте рішення також передбачає подання звітності гендиректора на засіданні 199-ї сесії виконавчої ради про виконану роботу й окреслення планів діяльності ЮНЕСКО з цього питання»¹⁷.

Міністр закордонних справ України Павло Клімкін, ще виступаючи в ООН на Всесвітній конференції з корінних народів 23 вересня 2014 року, заявив, що в Криму грубо порушуються права кримських татар. «Сьогодні

¹³ ЮНЕСКО: «Крым является частью Украины», http://www.novostimira.com.ua/news_130648.html, [дата звернення 11.11.2017].

¹⁴ Исполнительный совет ЮНЕСКО согласился мониторить ситуацию в Крыму, <http://mignews.com.ua/ukraine/7278028.html>, [дата звернення 11.11.2017].

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ ЮНЕСКО утвердила резолюцию о мониторинге нарушений прав человека в Крыму, <http://graniru.org/Politics/World/Europe/Ukraine/m.234551.html>, [дата звернення 11.11.2017].

кримські татари, етнічні українці та інші меншини на півострові зазнають відкритої, безсоромної дискримінації», – сказав він і додав: «Із російською окупацією Криму ми повернулися до міжнародної реальності анексії, агресії й відкритих територіальних претензій. Анексія перетворила сонячний і гостинний півострів в місце напруженості, агресії й нетерпимості. Багато етнічних груп, які тільки вчора були частиною багатокультурного й дружнього Криму, стали небажаними меншинами»¹⁸.

За словами українського міністра, «разом зі своїми військами Російська Федерація привнесла в Крим ідеологію ненависті й ізоляціонізму» – «людей карають за те, що вони по-різному висловлюються, по-різному виглядають і по-різному мислять». П. Клімкін нагадав про відзначення в цьому році 70-річчя депортації кримських татар. Подальша доля цього народу буде залежати «від реакції міжнародної спільноти на спроби Росії нав'язати свою безвідповідальну поведінку в якості нової норми»¹⁹.

У зв'язку з цим, видається доречною й необхідною участь у роботі 196-ї (2015 р.) сесії Виконавчої наради ЮНЕСКО в Парижі Мустафи Джемілева, уповноваженого в справах Кириллі. Так як учасники зустрічі обговорювали питання України й Криму, М. Джемілев закликав приділити особливу увагу проблемам захисту культурної спадщини півострова; свободі ЗМІ й безпеці журналістів; освіті, мовній політиці та інше. М. Джемілев повідомив, що днем раніше росіяни поширили серед представництв усіх країн у ЮНЕСКО 8-сторінкову листівку про те, як добре й радісно живеться на окупованій території, і прокоментував її зміст: «Така поведінка делегації РФ – прояв неповаги. Від початку до кінця, уся ця листівка – суцільна брехня. Я маю намір наполягати на проведенні моніторингу, також на півострові необхідно провести відповідні дослідження європейських країн. Однак основна наша мета – прийняття резолюції». Крім того, уповноважений у справах Кириллі повідомив про зростання кількості військових на півострові: «Зараз у Криму створюється потужна військова база. Іде цілодобова робота в урочищі Кизилташ (Ялта), там знаходиться військова база зберігання ядерних боєприпасів. Таким чином, частина України повертає ядерний статус»²⁰.

ЮНЕСКО засуджує будь-які дії, що можуть розцінюватися як вандалізм, тому Комітет Всесвітньої спадщини прийняв декларацію про боротьбу зі знищенням культурних цінностей: «Руйнування пам'ятників на Близькому Сході, зокрема, у Сирії, Ірані, Іраку, – це руйнування об'єктів всесвітньої спадщини, які входять до списку ЮНЕСКО. Це, звичайно, гнітючі факти. У плані боротьби з цим вандалізмом ЮНЕСКО в цьому році на Комітеті Всесвітньої спадщини прийняла таку декларацію по боротьбі з руйнуванням цих пам'ятників <...>. Ми говоримо про Пальміру, яка входить до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Але інші пам'ятники, а також і музейні цінності також представляють величезну значимість – й історичну, і культурну для всього людства. Зараз, природно, важко говорити про те, як

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ibid.

²⁰ *Сесія исполнительного совещания ЮНЕСКО*, <http://1vl.in.ua/svodki/spetsvypusk/item/1050-15-16-aprelya-2015-g-krymskij-obzor-196-ya-sessiya-yunesko.html>, [дата звернення 11.11.2017].

можна їх зберегти на території, яка окупована бойовиками»²¹, – зазначив представник ЮНЕСКО.

Проте вихід спробували знайти. Після руйнування бойовиками Ісламської держави чергового унікального прадавнього храму – 2000-річного Баалшаміна в Пальмірі археологи Оксфорда й Гарварда розробили схему порятунку унікальної архітектури Близького Сходу. Історики запропонували терміново направити в регіон тисячі 3D-камер, які б всебічно зняли унікальні споруди. Згодом по цифрових копіях їх можна буде відтворити з максимально можливою точністю, принаймні, у віртуальній реальності. Інститути, що тісно співпрацюють із ЮНЕСКО, мають намір уже до кінця року зібрати близько п'яти мільйонів фото, на яких будуть відображені всі історично значимі артефакти – від месопотамських палаців до монет і глиняного посуду. «Поміщаючи в цифрову реальність звіт про нашу історію, ми назавжди зробимо її недосяжною для вандалів і терористів», – відзначили вчені у своєму відкритому листі²². Згідно з попередніми підрахунками, на реалізацію цього задуму буде потрібно як мінімум 2 млн. фунтів стерлінгів.

Інститут цифрової археології, спільне підприємство, створене Гарвардським й Оксфордським університетами, а також «Музеєм майбутнього» (Дубаї, ОАЕ), взявся за реконструкцію зруйнованої Триумфальної арки за допомогою 3D-принтера. У Лондоні вирішили відтворити фрагмент сирійської Пальміри. Презентацію реконструкції планувалося представити на Трафальгарській площі. Крім того, ідентична арка мала постати й на Таймс-сквер,²³

Що стосується України, то вона також засуджує будь-які прояви вандалізму й вітає спроби «віртуального увічнення історії», але при цьому МЗС нагадує про несправедливість і щодо нашої держави. Так, у квітні 2015 року Київ висловив обурення з приводу переходу дитячого центру «Артек», розміщеного в Криму, у власність РФ. Український МЗС закликав ЮНЕСКО, під егідою якої знаходиться центр, засудити дії Москви. Міністерство закордонних справ України заявило про «відверто протиправну діяльність» проросійських органів влади в Криму з привласненням «Артека»: незаконна влада продовжує «цілеспрямоване розграбування України й у черговий раз демонструє зневажливе ставлення до основоположних принципів міжнародного права»²⁴. «Артек» був переданий 31 березня 2015 року самопроголошеною Радою міністрів анексованого Росією Криму в російську федеральну власність на виїзному засіданні «кримського уряду» в Євпаторії.

²¹ В ЮНЕСКО прокоментували руйнування бойовиками ІГ храму в Пальміре, <http://govoritmoskva.ru/news/54681/>, [дата звернення 11.11.2017].

²² Археологи знають, як уберегти визначні пам'ятки від ІГЛЛ, <http://www.ukrop-ua.net/publications/hi-tech/12892-arheologi-znayut-yak-uberegiti-viznachn-pamyatki-vd-gl.html>, [дата звернення 11.11.2017].

²³ У Лондоні відтворюють фрагмент зруйнованої сирійської Пальміри, <http://www.ukrop-ua.net/publications/politics/14388-u-london-vdtvoryat-fragment-zruynovanoyi-siryskoyi-palmri.html>, [дата звернення 11.11.2017].

²⁴ Україна незаконно призиває ЮНЕСКО осудити передачу Артека, <https://jenkers.com/#!t=5752981>, [дата звернення 11.11.2017].

Зовнішньополітичне відомство в Києві нагадало, що між урядом України та ЮНЕСКО в 2006 р. було підписано угоду про надання «Артеку» статусу центру під егідою міжнародної організації. У зв'язку з цим МЗС закликав ЮНЕСКО і всю світову спільноту «засудити такі дії російської сторони, які є викликом усьому цивілізованому світові, консолідувати міжнародний тиск на Росію з метою її невідкладного повернення в річище міжнародного права»²⁵. Однак, на жаль, практичних наслідків ні заяви, ні протести не мають.

У Державній Думі РФ не побачили в цих закликах сенсу, бо, на переконання депутатів від «Єдиної Росії», вони «носять відверто протиправний характер»: «Артек – російський дитячий центр, і ще багато належить зробити для того, щоб відновити його потенціал, втрачений за останні 20 років українського правління, коли розвитку центру не приділялося ніякої уваги»²⁶, – заявила Баталіна.

Натомість ситуація в Пальмірі суттєво змінилася. 27 березня 2016 р., сирійські урядові війська за підтримки сил народного ополчення, «Соколів пустелі», і російської авіації повністю звільнили Пальміру від терористів. Територія міста, особливо історична частина, майже вся була замінована: вдалося виявити й знешкодити більше 3 тис. вибухонебезпечних предметів, котрі могли нанести ще більшої шкоди «перлині пустелі». Стало зрозуміло, що, крім професійних саперів, потрібна буде допомога й сприяння міжнародних експертів-істориків та археологів.

У той же день у ході телефонної розмови генерального директора ЮНЕСКО пані Ірини Бокової й президент РФ В. Путіна було обговорено питання захисту й збереження культурної спадщини Пальміри. «Я готова направити надзвичайну місію експертів ЮНЕСКО для оцінки збитку, нанесеного Пальмірі, об'єкту Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО»²⁷, – заявила пані Бокова. Публікація офіційного повідомлення генерального директора ЮНЕСКО, у котрому йшлося про окрему угоду з президентом Росії щодо відновлення Пальміри, викликала серйозне несхвалення, озвучене в низці газетних статей й онлайн-петиції вчених-археологів²⁸.

Ірина Бокова запевнила пана Абдулкаріма, директора департаменту старожитностей Сирії, що до кінця квітня 2016 р. ЮНЕСКО проведе конференцію фахівців із реставрації об'єктів, а вже в найближчий час розпочнеться підготовка місії експертів ЮНЕСКО для відправлення в САР. Пані директор підтвердила свою цілковиту підтримку відбудови Пальміри, підкреслюючи «вирішальну роль культурної спадщини для життєстійкості,

²⁵ Ibid.

²⁶ Ibid.

²⁷ *Генеральный директор ЮНЕСКО и Президент РФ Владимир Путин обсудили защиту культурного наследия Пальмиры*, [електронний ресурс], режим доступа: <http://www.unite4heritage.org/ru/node/98>, [дата звернення 11.11.2017].

²⁸ Ibid.

²⁸ *В ЮНЕСКО створили фонд відновлення Пальміри*, <http://qha.com.ua/ua/kultura-mistetstvo/v-yunesko-stvorili-fond-vidnovlennya-palmiri/6117/>, [дата звернення 11.11.2017].

²⁸ *ЮНЕСКО учредила чрезвычайный фонд на восстановление Пальмиры*, <http://www.interfax.ru/culture/500888>, [дата звернення 11.11.2017].

національної єдності й миру»²⁹.

Уже 29 березня 2016 р. ЮНЕСКО заснувала надзвичайний фонд по Сирії, куди будуть надходити добровільні внески країн-учасниць організації. Потім ці кошти спрямовуватимуться на відновлення культурних цінностей, у тому числі й у звільненому сирійською армією від терористів ІДІЛ древнього міста³⁰. Постійний представник РФ при ЮНЕСКО Елеонора Митрофанова щодо цього заявила: «На сьогоднішній день у цьому фонді близько 2,7 млн. євро, із них 2,5 млн. – це гроші Євросоюзу й 170 тис. євро – Фінляндії»³¹. Допомога ця буде більш ніж вчасна й потрібна. Як стало відомо, «за чотири роки військових дій у Сирії було зруйновано 300 археологічних пам'яток із 10 тисяч наявних у Сирійській Арабській Республіці»³².

Також неодноразово висловлювалася стурбованість щодо потреби забезпечити стародавні руїни Пальміри від так званих «чорних археологів», адже «чорний» ринок культурних цінностей постійно поповнюється новими експонатами, викраденими й вивезеними зі САР. Цей протиправний бізнес був і залишається дуже прибутковим. Тим більше, що й самі ісламісти, «крім нафтових грошей», поповнювали й поповнюють свій бюджет і «грішми археологічними»³³, не тільки руйнуючи, але й продаючи цінні речі.

У рамках 199-ї сесії Виконавчої ради ЮНЕСКО в Парижі одноголосно була схвалена резолюція з питання збереження й відновлення Пальміри, а також інших культурних об'єктів у Сирії. У кінці квітня туди відбула місія ЮНЕСКО під керівництвом директора Центру всесвітньої спадщини пані Мечтилд Ресслер. Протягом кількох днів – із 24 по 26 квітня 2016 р. експерти, перебуваючи під охороною персоналу служби безпеки ООН, намагалися оцінити масштаб збитків, завданих музеям та археологічним об'єктам Пальміри. Іноземних колег супроводжував генеральний директор департаменту старожитностей і музеїв Сирії професор Маамун Абдулкарим³⁴.

Уже наступного дня – 27 квітня – після повернення в Париж члени місії виступили з заявою, у котрій підтвердили знищення значної частини саркофагів, обезголовлення статуй. Був також зафіксований факт руйнування Триумфальної арки й храму Баалшаміна, оцінено стан збереження Великої колони долини гробниць й агори. Постраждали від рук терористів і будівлі Цитаделі Салах ад-Діна й національний музей. На той момент охопити масштаб збитків, завданих терористами храму Бели та цитаделі мамлюків, було не можливо: ще не завершилося розмінування древньої частини міста. Однак і погляду здала для фахівців було достатньо, аби зробити невтішний

²⁹ Генеральний директор ЮНЕСКО и Президент РФ Владимир Путин обсудили защиту культурного наследия Пальмиры...

³⁰ В ЮНЕСКО создали фонд восстановления Пальмиры...

³¹ ЮНЕСКО учредила чрезвычайный фонд на восстановление Пальмиры...

³² Ibid.

³³ Швидкою: важно избежать наплыва «черных археологов» в Пальмиру, <http://ria.ru/syria/20160331/1400329353.html>, [дата звернення 11.11.2017].

³⁴ Эксперты ЮНЕСКО провели предварительную оценку масштаба разрушений объектов Всемирного наследия в Пальмире, http://www.unesco.org/new/ru/unesco/about-us/who-we-are/director-general/singleview-dg/news/unesco_experts_take_preliminary_stock_of_destruction_in_world_heritage_site_of_palmyra/#.V1m5pDWLTcs, [дата звернення 11.11.2017].

висновок: вони зазнали серйозних пошкоджень.

Разом із тим, за словами керівника групи Мехтільд Ресслер, незважаючи на всі зусилля бойовиків, повністю зруйнувати Пальміру їм не вдалося³⁵. «Об'єктам Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО в Пальмірі завдано шкоди, але в цілому можна говорити про їх збереження, – заявила вона. – Можу вам сказати, що завдано значної шкоди музею Пальміри. Друга частина стосується об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, археологічних об'єктів. Ми всі знаємо, що вони були пошкоджені, але в цілому ці об'єкти здаються цілісними й справжніми. Звичайно ж, необхідна додаткова оцінка на місці»³⁶. Також пані Ресслер поділилася неприємними враженнями: «Було відчуття, що ми потрапили на військову територію. Там нікого немає, крім сирійських і російських військовослужбовців, які допомагають владі розмінювати територію. Роботи в них поки що багато. Саме ж місто лежить у руїнах»³⁷.

Інших експертів місії також потішило те, що низка знакових споруд Пальміри зберегла свою автентичність: за останніми оцінками, древня Пальміра вціліла на 80%³⁸. Робота фахівців може зайняти від 3 до 5 років, при цьому камінь буде використовуватися з каменоломні Ат-Тар під Пальмірою. Спеціалісти переконані, що саме там добували будівельний матеріал для стародавніх храмів³⁹.

Не обійшлося й без міжнародного скандалу. Майже одразу після того, як у Пальмірі з'явилися російські військові й мінери, світову громадськість і представників ЮНЕСКО схвилювали й обурили повідомлення щодо того, що на території охоронної зони побудовано військову базу РФ. ЗМІ роздухували скандал, посилаючись на відповідні знімки. Реакція міжнародної організації була миттєвою: ЮНЕСКО мала намір перевірити достовірність інформації, хоча її представники заявили, що швидше за все мова йде про тимчасове розміщення російських фахівців, котрі займаються розмінуванням Пальміри. У Міноборони РФ також повідомили, що в місті побудована не нова база, а тимчасовий табір підрозділів Міжнародного протимінного центру ЗС РФ, розміщення якого «повністю узгоджено з Міністерством культури й іншими державними відомствами САР»⁴⁰.

Маамун Абдулкарим підтвердив це: він повідомив, що в місті зведені «невеликі казарми», які будуть одразу знесені, як тільки військові впораються зі своїм завданням: забезпечать безпеку й утримають територію під контролем держави. Він уточнив, що представники збройних сил РФ не зверталися до його відомства за дозволом на будівництво чогось іншого.

Ще більший шквал критики викликала заява російської сторони щодо планів Москви допомогти Сирії відродити Пальміру. Як повідомило

³⁵ *Сирийская Пальмира лежит в руинах – эксперты ЮНЕСКО*, <http://pressorg24.com/news?id=247039>, [дата звернення 11.11.2017].

³⁶ *В ЮНЕСКО прокомментировали ситуацию с объектами в Пальмире*, <http://rian.com.ua/culture/20160426/1009055615.html>, [дата звернення 11.11.2017].

³⁷ *Сирийская Пальмира лежит в руинах – эксперты ЮНЕСКО ...*

³⁸ *В ЮНЕСКО прокомментировали ситуацию с объектами в Пальмире ...*

³⁹ *Ibid.*

⁴⁰ *Россия начала строительство военной базы на территории Пальмиры*, <https://inforosist.org/rossiya-nachala-stroitelstvo-voennoy-bazyi-na-territorii-palmiryi/>, [дата звернення 11.11.2017].

французьке видання *Le Nouvel Observateur*, група вчених-археологів (Мішель аль-Макдіссі, Міхал Гавліковський, Френк Бремер, Андреас Шмідт-Коліне й Морок Лебо, а також представники міжнародної історико-археологічної асоціації *Shirin*) закликала ЮНЕСКО (звернення до ЮНЕСКО має назву «Відновленню Пальміри – так! Поспіху – ні!») «діяти як нейтральна організація» при відбудові й збереженні сирійської Пальміри й «покласти край ситуації, при якій Росія одноосібно розпоряджається пам'ятниками Пальміри»⁴¹.

Сирійські експерти з департаменту старожитностей після попереднього огляду кажуть, що, принаймні, храм Бела й Триумфальну арку пощастить реконструювати, але цим безумовно повинні займатися науковці під егідою ЮНЕСКО. Справа в тому, що в організації жорсткі правила – нашвидку зведена/відновлена новобудова може бути виключена зі списку культурної спадщини. Саме тому «збирається термінова місія ЮНЕСКО, що складається з провідних експертів по пам'ятках пізньої античності. Кожен член цієї місії напише свій індивідуальний звіт, де вкаже, що потрібно зробити в першу, другу, третю чергу, як здійснити реставрацію, яких фахівців запросити – аж до приблизного бюджету»⁴², – розповів Олексій Лидов, директор наукового центру східно-християнської культури, завідувач відділом Інституту світової культури МДУ, експерт ЮНЕСКО. Як наслідок, «у Пальміри відмінні шанси залишитися в реєстрі ЮНЕСКО, враховуючи кваліфікацію й копітку роботу фахівців. Правда, на це підуть довгі 5–7 років»⁴³.

Майже паралельно з вирішенням питання щодо Пальміри на порядку денному в ЮНЕСКО залишалися й питання з українським Кримом. У четвер, 25 лютого 2016 р., стало відомо, що Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури в черговий раз не визнала приналежності музею-заповідника «Херсонес Таврійський» Росії. Постійний представник РФ при ЮНЕСКО Елеонора Митрофанова прокоментувала цю заяву, апелюючи до того, що позиція Києва і ЮНЕСКО – тотожні: «Україна виходить з того, що цей об'єкт культурної спадщини належить Україні, ніякі російські закони там не діють, хоча де-факто не так», – й із прикрістю додала: «На сьогоднішній день ЮНЕСКО цього не визнає. Було голосування в ООН: допоки Крим не визнано російським у міжнародно-правовому розумінні цього питання, Херсонес – український», – констатувала вона. Пані Митрофанова при цьому нагадала, що «після так званого «переходу під юрисдикцію Росії» заповідник отримав гроші, на які там проводиться реставрація, а директор заповідника регулярно відправляє в ЮНЕСКО звіти», однак на рішення Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури це ніяк не вплинуло.⁴⁴ Разом із тим, інформаційні агентства поширили інформацію, що «окупаційна влада Ялти планує посприяти владі французької Ніцци в процесі

⁴¹ *Авторитетные ученые требуют от ЮНЕСКО не допустить восстановление Пальмиры россиянами*, <http://argumentua.com/novosti/avtoritetnye-uchenye-trebuyut-ot-yunesko-ne-dopustit-vosstanovlenie-palmiry-rossiyanami>, [дата звернення 11.11.2017].

⁴² *На восстановление каких объектов в Пальмире ЮНЕСКО потратит сотни млн. евро...*

⁴³ *Ibid.*

⁴⁴ *ЮНЕСКО: музей-заповедник «Херсонес Таврический» в аннексированном Крыму принадлежит Украине* http://www.dialog.ua/news/79445_1456412184, [дата звернення 11.11.2017].

включення міської набережній у список спадщини ЮНЕСКО»⁴⁵.

14 липня 2015 р. в Стамбулі під час 40-ї сесії комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО з контролю за станом музею-заповідника «Херсонес Таврійський» ухвалено резолюцію, у якій ЮНЕСКО закликала забезпечити візит місії комітету з охорони культурної спадщини організації в Херсонес. Однак заступник міністра культури України Тамара Мазур в ефірі проекту Радіо Свобода, Радіо Крим сказала стосовно цього, що без доступу українських фахівців в анексований Росією Крим візит моніторингової місії комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО неможливий. Влада України не збирається запрошувати міжнародних експертів на окупований півострів. Пані Мазур уточнила: «Тут є одна особливість: ця моніторингова місія може приїхати лише на запрошення України. У рішенні ЮНЕСКО написано, що Україна повинна її запросити, як тільки з'явиться можливість. Поки наші фахівці не мають доступу до Автономної Республіки Крим, ми не будемо запрошувати моніторингову місію»⁴⁶.

Однак варто зауважити, що та одностайність світової громадськості, котра була характерна для жовтневої зустрічі представників ЮНЕСКО на раді Виконавчої ради в 2015 р., суттєво похитнулася під час квітневого голосування 2016 р. Стало помітним, що збільшилась кількість країн, незгодних із позицією України. В офіційному повідомленні МЗС Росії говориться, що «формально рішення було прийнято 17 голосами «за». Однак більшість країн-членів Виконавчої ради (41 країна з 58) у тій чи іншій формі не підтримала проект». Документ не був винесений на обговорення, учасники відразу перейшли до голосування. Крім Росії, яка, зрозуміло, висловила своє заперечення, проти Києва виступили й Індія, Китай, Нікарагуа, ПАР. 27 країн утрималися від участі в голосуванні. Дев'ять послів вийшли з залу засідань, щоб не брати участі в голосуванні⁴⁷.

Російська сторона витлумачила ці події на свою користь. В ефірі радіо «Супутник у Криму» заступник завідувача кафедри історії Чорноморської філії МДУ ім. М. В. Ломоносова Вадим Грабала висловив думку, що «рішення Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО по контролю за станом музею-заповідника «Херсонес Таврійський» у Криму де-факто є визнанням російського статусу «Херсонеса Таврійського» й дозволяє сподіватися на позитивний для Криму результат розгляду справи про повернення на півострів колекції «скіфського золота» з Голландії. У цілому, це рішення відкриває перспективи, коли наука зможе займатися наукою, а не політикою». В. Грабала нагадав, що «кількома місяцями раніше ЮНЕСКО заявило, що не може здійснювати моніторинг пам'ятників Херсонеса у зв'язку з тим, що Крим перейшов під юрисдикцію Росії. Це створювало велику правову колізію: ЮНЕСКО не провадить моніторинг пам'ятки. Тепер усе повертається

⁴⁵ *Україна розказала в ЮНЕСКО о репрессиях в Крыму*, <http://qha.com.ua/ru/politika/ukraina-rasskazala-v-yunesko-o-repressiyah-v-krimu/157276/>, [дата звернення 11.11.2017].

⁴⁶ *Місія ЮНЕСКО не поїде в Крим без запрошення України – заступник міністра культури Мазур*, <http://www.radiosvoboda.org/a/news/27867145.html>, [дата звернення 11.11.2017].

⁴⁷ *Москва: Исполнительный совет ЮНЕСКО не поддержал проект решения по Крыму*, <http://riafan.ru/515786-moskva-ispolnitelnyi-sovet-yunesko-ne-podderzhal-proekt-resheniya-po-krimu>, [дата звернення 11.11.2017].

на круги своя. Цим рішенням ЮНЕСКО хоча й деполітизує питання, але по факту визнає Крим російським»⁴⁸.

У вересні 2016 р. заступник міністра культури України Світлана Фоменко повідомила на прес-конференції в Укрінформі, що Мінкульт України готує серйозну доповідь у ЮНЕСКО, з якою збирається виступити в Парижі наприкінці вересня на засіданні комітету ЮНЕСКО з питань Конвенції 1970 р. «Про заходи, спрямовані на заборону і запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності». Пані Фоменко констатувала, що «сьогодні ми, на жаль, маємо ситуацію, коли кримськотатарський народ відірваний від свого коріння, відірваний від своєї землі й змушений зберігати свої традиції, матеріальну й нематеріальну культуру у відриві від своєї Батьківщини», тому, за її словами, «довідь стосується в першу чергу кримської проблематики, саме на неї буде звернено увагу наших колег по ЮНЕСКО й країн-членів цього комітету»⁴⁹.

Крім того, як зауважила С. Фоменко, «для Міністерства культури важливим є питання приєднання України до другого протоколу Гаазької конвенції в частині охорони культурних цінностей під час збройного конфлікту (конвенція «Про заходи, спрямовані на заборону і запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності» була прийнята в Парижі 14 листопада 1970 р. на 16-ій сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО. Нею задекларовано, що культурні цінності є одним з основних елементів цивілізації й культури народів і що вони набувають своєї справжньої цінності тільки в тому випадку, якщо точно відомі їх походження й історія). На жаль, Україна досі не приєдналася до цього протоколу, але ми вже підготували всі документи, і технічна процедура в цей час проходить у Міністерстві закордонних справ України. Очікуємо остаточної угоди, щоб в перспективі отримати інструмент міжнародного впливу на захист нашої спільної культурної спадщини»⁵⁰.

С. Фоменко розповіла про процедуру включення об'єктів нематеріальної культури в список ЮНЕСКО. «Це досить довгий процес. Як правило, повне формування досьє, у тому числі узгодження й включення в список ЮНЕСКО, займає від двох до п'яти років <...>. Думаю, хорошим прикладом в цьому напрямку стане завершення роботи над досьє й подання до списку ЮНЕСКО елементів кримськотатарського орнаменту. Думаю, уже в наступному році ми отримаємо позитивну відповідь від комітету ЮНЕСКО»⁵¹ – резюмувала перший заступник міністра культури України. Разом із тим питання щодо статусу й приналежності «Херсонеса Таврійського» й «Артека» залишаються відкритими й потребують реальних дій від українського зовнішньополітичного відомства, аби повернути їх українському народу.

⁴⁸ *Решение ЮНЕСКО по Херсонесу дает надежду вернуть золото скифов*, <http://kerch.biz/kultura/35075-o-vozvrashchenii-skifskogo-zoloto-vspomnyat-posle-priezda-yunesko-v-krym.html>, [дата звернення 11.11.2017].

⁴⁹ *Минкультуры Украины готовит доклад в ЮНЕСКО по Крыму*, <http://kh.biz.ua>, [дата звернення 11.11.2017].

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Ibid..

Проте не можна не згадати про те, що досить часто й офіційні заяви, і діяльність ЮНЕСКО політизується. Причини цього різні: довготривалі «історичні» суперечки між сусідніми державами, що не можуть поділити культурний спадок (Ізраїль та Палестина), вплив особистісного фактору (наприклад, Росія бажала бачити Ірину Бокову наступником Пан Гі Муна на посаді глави ООН, що не могло імпонувати членам ЄС та США), «неправильне» трактування чи неточність у формулюваннях щодо подій кількадесятирічної давності, які слугують «яблуком розбрату» в суспільстві чи суперечать офіційній позиції (Японія щодо «нанкінської різні» 1937 р.). Так, у жовтні 2016 р. Японія призупинила фінансування ЮНЕСКО. Це підтвердив міністр закордонних справ країни Фуміо Кисида. Рішення Токіо пов'язують із включенням до списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО документів про події 1937 р. в китайському місті Нанкін, коли японські солдати вбили, за версією Пекіна, близько 300 тис. китайців.

Ізраїль також припинив співпрацю з ЮНЕСКО, тільки з іншого приводу: через прийняття її виконкомом резолюції, у якій ідеться про особливий зв'язок ісламу з Єрусалимом без згадки про права євреїв на святині цього міста⁵². США підтримали свого військово-стратегічного партнера в регіоні, і заступник начальника прес-служби Держдепартаменту Марк Тонер звинуватив ЮНЕСКО в «політизованості й контрпродуктивній діяльності»⁵³ (тим більше, що США свого часу уже фінансового «тиснули» на організацію: у знак протесту на входження Палестини як члена ЮНЕСКО Вашингтон припинив у 2011 році перераховувати їй кошти). На сьогодні США взагалі заявили про вихід з цієї організації й про відмову фінансувати її проекти, перелічуючи членські внески. Це, безумовно, не сприяє зміцненню авторитету організації та підриває її фінансові й матеріальні можливості, робить заручником закулісних ігор і геополітичних протистоянь, хоча й змушує її представників бути більш обережними й виваженими у формулюваннях щодо болючих і невіршених історичних суперечок. Більше того: усі чудово розуміють, що альтернативи ЮНЕСКО немає, це найвпливовіша організація-донор, організація-рефері, котра здатна уберегти національні й світові культурні надбання від нищення, кому б і коли б вони не належали.

На жаль, шляхи Господні не відомі. Увесь світ радів із того, що після річного перебування в руках терористичного угруповання ІД Пальміру вдалося повернути сирійському народу. Висловлювалися сподівання на те, що варварське знищення бойовиками архітектурних і культурних надбань I – II ст. н.е. хоча й завдало значної шкоди об'єктам, внесеним до списку культурних цінностей ЮНЕСКО, однак і те, що знищено, і те, що залишилося можна реконструювати й реставрувати. Світова громадськість на чолі з ЮНЕСКО готова була допомогти Сирії й фінансами, і фахівцями в цій нагальній справі. Однак у грудні 2016 р. терористи знову повернули Пальміру під свій контроль. На щастя, близько 80 тисяч місцевих мешканців

⁵² ЮНЕСКО осталась без Японии и Израйля, <http://kommersant.ru/doc/311744>, [дата звернення 11.11.2017].

⁵³ США обвинили ЮНЕСКО в политизированности и контрпродуктивности резолюции по Израиллю, <https://russian.rt.com/article/326214-ssha-obvinili-yunesko-v-politizirovannosti-i-kontrproduktivnosti>, [дата звернення 11.11.2017].

тоді були евакуйовані⁵⁴, а згодом місто перейшло під владу урядових сил.

Одна з Пальмірських богинь – Аллат, за припущеннями істориків, була відразу богинею війни й родючості. Дивне поєднання, яке обіцяє Пальмірі продовження життя й після варварського вторгнення. Мало зберегти вікові стіни – головне не стерти пам'ять про героїв, які поклали життя на вівтар історії⁵⁵. Тому можна висловити оптимістичне сподівання, що Пальміра ще постане в усій своїй величі й красі перед захопленим зором мільйонів туристів. У тому числі – і з України, що після анексії Криму РФ, заручившись підтримкою світової спільноти й міжнародних організацій, особливо ЮНЕСКО, спрямувала зусилля для повернення своїх втрачених територій і культурних цінностей, які дісталися окупантам разом із півостровом. ЮНЕСКО неодноразово підтверджувала свою прихильність територіальній цілісності нашої держави, відмовилася визнавати музей-заповідник «Херсонес Таврійський», унесений до списку культурної спадщини ЮНЕСКО, російським, навіть було прийнято рішення направити в Крим моніторингову місію. Реалізація цих планів у великій мірі залежить від політичної волі очільників організації, від їхнього бажання на ділі залишитися відданими принципам демократії й підтримати Київ у його спробах відновити справедливість. Будемо сподіватися, що в площині міжнародного права перемога залишиться на боці скривджених.

Бібліографія

Авторитетные ученые требуют от ЮНЕСКО не допустить восстановления Пальмиры россиянами, <http://argumentua.com/novosti/avtoritetnye-uchenye-trebuyut-ot-yunesko-ne-dopustit-vozstanovlenie-palmiry-rossiyanami>, [дата звернення 11.11.2017].

Алеппо майже взяли, а Пальміру втратили, <http://newsnetwork.tv/movie/16701/>, [дата звернення 11.11.2017].

Археологи знають, як уберегти визначні пам'ятки від ІГІЛ, <http://www.ukrop-ua.net/publications/hi-tech/12892-arheologi-znayut-yak-uberegti-viznachn-ratuyatki-vd-gl.html>, [дата звернення 11.11.2017].

В ЮНЕСКО прокоментували разрушение боевиками ИГ храма в Пальмире, <http://govoritmoskva.ru/news/54681/>, [дата звернення 11.11.2017].

В ЮНЕСКО створили фонд відновлення Пальміри, <http://qha.com.ua/ua/kultura-mistetstvo/v-yunesko-stvorili-fond-vidnovlennya-palmiri/6117/>, [дата звернення 11.11.2017].

Генеральный директор ЮНЕСКО и Президент РФ Владимир Путин обсудили защиту культурного наследия Пальмиры, <http://www.unite4heritage.org/ru/node/98>, [дата звернення 11.11.2017].

⁵⁴ *Алеппо майже взяли, а Пальміру втратили*, <http://newsnetwork.tv/movie/16701/>, [дата звернення 11.11.2017].

⁵⁵ *Хранитель Пальмиры отдал жизнь за сокровища (ВИДЕО)*, http://rusvesna.su/recent_opinions/1459704182 [дата звернення 11.11.2017].

Исполнительный совет ЮНЕСКО согласился мониторить ситуацию в Крыму, <http://mignews.com.ua/ukraine/7278028.html>, [дата звернення 11.11.2017].

Минкультуры Украины готовит доклад в ЮНЕСКО по Крыму, <http://kh.biz.ua>. [дата звернення 11.11.2017].

ЮНЕСКО осталась без Японии и Израиля, <http://kommersant.ru/doc/311744>, [дата звернення 11.11.2017].

Місія ЮНЕСКО не поїде в Крим без запрошення України – заступник міністра культури Мазур, <http://www.radiosvoboda.org/a/news/27867145.html>, [дата звернення 11.11.2017].

Москва: Исполнительный совет ЮНЕСКО не поддержал проект решения по Крыму, <http://riafan.ru/515786-moskva-ispolnitelnyi-совет-yunesko-ne-podderzhal-proekt-resheniya-po-krymu>, [дата звернення 11.11.2017].

На восстановление каких объектов в Пальмире ЮНЕСКО потратит сотни млн. евро, http://tvzvezda.ru/news/vstrane_i_mire/content/20160403_1853-u2ir.htm, [дата звернення 11.11.2017].

Підсумки другої місії міжнародної експертної комісії щодо включення пам'яток Криму до списку ЮНЕСКО, <http://qtmm.org/ua/>, [дата звернення 11.11.2017].

Путин сделал Херсонес объектом культурного наследия России, <http://news.bigmir.net/ukraine/922121-Putin-sdelal-Hersones-ob-ektom-kul-turnogo-nasledija-Rossii>, [дата звернення 11.11.2017].

Решение ЮНЕСКО по Херсонесу дает надежду вернуть золото скифов, <http://kerch.biz/kultura/35075-o-vozvrashchenii-skifskogo-zoloto-vspomnyat-posle-priezda-yunesko-v-krym.html>, [дата звернення 11.11.2017].

Россия начала строительство военной базы на территории Пальмиры, <https://inforesist.org/rossiya-nachala-stroitelstvo-voennoy-bazy-na-territorii-palmyry/>, [дата звернення 11.11.2017].

Світова спадщина ЮНЕСКО в Україні, <http://msmb.org.ua/biblioresursi/bibliografiya/istorichni-podii/svitova-spadshtina-yunesko-v-ukraini/> [дата звернення 11.11.2017].

Сессия исполнительного совещания ЮНЕСКО, <http://1vl.in.ua/svodki/spetsvypusk/item/1050-15-16-aprelya-2015-g-krymskij-obzor-196-ya-sessiya-yunesko.html>, [дата звернення 11.11.2017].

Сирийская Пальмира лежит в руинах – эксперты ЮНЕСКО, <http://pressorg24.com/news?id=247039>, [дата звернення 11.11.2017].

Стародавнє місто Херсонес Таврійський, <http://tsdea.archives.gov.ua/ua/sections/unesco/?page=xersonhistory>, [дата звернення 11.11.2017].

США обвинили ЮНЕСКО в политизированности и контрпродуктивности резолюции по Израилю, <https://russian.rt.com/article/326214-ssha-obvinili-yunesko-v-politizirovannosti-i-kontrproduktivnosti>, [дата звернення 11.11.2017].

У Лондоні відтворять фрагмент зруйнованої сирійської Пальмири, <http://www.ukrop-ua.net/publications/politics/14388-u-london-vdtvoryat-fragment-zruynovanoyi-siryskoji-palmri.html>, [дата звернення 11.11.2017].

Україна незаконно призиває ЮНЕСКО осудити передачу Артека, <https://jenkers.com/ru#!t=5752981>, [дата звернення 11.11.2017].

Україна розказала в ЮНЕСКО о репрессиях в Крыму, <http://qha.com.ua/ru/politika/ukraina-rasskazala-v-yunesko-o-repressiyah-v-krimu/157276/>, [дата звернення 11.11.2017].

Херсонес збагатив карту культурної спадщини ЮНЕСКО, <https://euukrainescoop.net/2013/10/03/khersonese/>, [дата звернення 11.11.2017].

Хранитель Пальмиры отдал жизнь за сокровища (ВИДЕО), http://rusvesna.su/recent_opinions/1459704182, [дата звернення 11.11.2017].

Шведкой: важно избежать наплыва «черных археологов» в Пальмиру, <http://gia.ru/syria/20160331/1400329353.html>, [дата звернення 11.11.2017].

Эксперты ЮНЕСКО провели предварительную оценку масштаба разрушений объектов Всемирного наследия в Пальмире, http://www.unesco.org/new/ru/unesco/about-us/who-we-are/director-general/singleview-dg/news/unesco_experts_take_preliminary_stock_of_destruction_in_world_heritage_site_of_palmyra/#.V1m5pDWLTcs, [дата звернення 11.11.2017].

ЮНЕСКО отказал Путину по поводу Херсонеса, <http://apostrophe.ua/news/world/2016-02-25/yunesko-otkazal-putinu-po-povodu-hersonesa/50792>, [дата звернення 11.11.2017].

ЮНЕСКО утвердила резолюцию о мониторинге нарушений прав человека в Крыму, <http://graniru.org/Politics/World/Europe/Ukraine/m.234551.html>, [дата звернення 11.11.2017].

ЮНЕСКО учредила чрезвычайный фонд на восстановление Пальмиры, <http://www.interfax.ru/culture/500888>, [дата звернення 11.11.2017].

ЮНЕСКО: «Крым является частью Украины», http://www.novostimira.com.ua/news_130648.html, [дата звернення 11.11.2017].

ЮНЕСКО: музей-заповедник «Херсонес Таврический» в аннексированном Крыму принадлежит Украине, http://www.dialog.ua/news/79445_1456412184, [дата звернення 11.11.2017].

Ігор Кривошея, Людмила Якименко

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ЗБЕРЕЖЕННЯ СВІТОВОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЮНЕСКО В УМОВАХ РЕГІОНАЛЬНИХ ВІЙСЬКОВО- ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ (НА ПРИКЛАДІ СИРІЙСЬКОЇ ПАЛЬМИРИ Й КРИМСЬКОГО ХЕРСОНЕСУ)

Анотація: Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), окрім усього іншого, сприяє збереженню культурних надбань від випадкового або цілеспрямованого знищення. Її діяльність набуває особливої ваги й актуальності в умовах війни в Сирії, де зруйновано або пошкоджено цінні зразки античного мистецтва, та анексії Росією Криму з розміщеним на ньому Херсонесом Таврійським, унесеним до переліку світової культурної спадщини. ЮНЕСКО зокрема шукає шляхи фінансування й способи консолідації міжнародної спільноти для сприяння відновленню сирійської Пальмири та підтримує українську сторону в її бажанні повернути культурні цінності півострова. Разом із тим геополітичні й геостратегічні інтереси потужних гравців постбіполярного світу в Близькосхідному регіоні та навколо Криму вносять свої корективи навіть у роботу ЮНЕСКО.

Ключові слова: ЮНЕСКО, Сирійська Арабська Республіка, Пальміра, Україна, Росія, Крим, Херсонес Таврійський, терористи, знищення культурної спадщини.

Ihor Kryvosheja, Lyudmila Yakymenko

Pavlo Tychnyna Uman State Pedagogical University

PRESERVATION OF THE UNESCO WORLD CULTURAL HERITAGE IN THE CONDITIONS OF REGIONAL MILITARY-POLITICAL CONFLICTS

Summary: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) contributes, among other things, to the preservation of cultural heritage from accidental or purposeful destruction. Its activity is of a particular importance and relevance in the context of the war in Syria, where the valuable samples of ancient art are being destroyed or damaged.

UNESCO looks in particular for the ways of funding and consolidating the international community to facilitate the rebuilding of Syrian Palmyra. However, the geopolitical and geostrategic interests of major players of post-bipolar world in the Middle East and the Far East make adjustments even to the work of UNESCO.

Keywords: UNESCO, Syrian Arab Republic, Palmyra, Russia, USA, Japan, Israel, terrorists, destruction of cultural heritage.